

NUTQIDA NUQSONI BOR BOLALAR NUTQINI MAQOLLAR YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH

Isayeva Mushtariy Alisher qizi

Alfraganus universiteti, Defektalogiya yoʻnalishi 3-kurs talabasi

Karimova Zulfiya Abdurahmonovna

Alfraganus universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi oʻqituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutqida nuqsoni bor bolalar nutqini maqollar yordamida rivojlantirishda “Davom ettiring” metodidan samarali foydalanish metodologiyasi yoritib berilgan. Shuningdek, taʼlim tizimini modernizatsiya qilish, shaxsni oʻqitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi anʼanalarni saqlab qolgan va boyitgan holda majmuaviy xarakter kasb etib, taʼlim tizimining barcha sohalarini toʻla qamrab oladigan va jamiyatda qaror topgan malakali mutaxassislarni tayyorlash borasidagi ehtiyojni qondirishga xizmat qiladigan ishlar haqida soʻz borgan.

Kalit soʻzlar: “Davom ettiring” metodi, daktiologiya, interfaol usullar va didaktik oʻyinlar.

Annotation: This article describes the methodology of effective use of the "Continue" method in the development of the speech of children with speech defects using proverbs. Also, the modernization of the education system, the training of qualified specialists who fully cover all areas of the education system and settle in the society, acquiring a collective character while preserving and enriching the best traditions of training and education of the individual there was talk about the works that serve to satisfy the need.

Key words: "Continue" method, dactylogy, interactive methods and didactic games.

Аннотация: В данной статье описана методика эффективного использования метода «Продолжить» в развитии речи детей с дефектами речи с помощью пословиц. Также речь шла о модернизации системы образования, подготовке квалифицированных специалистов, которые полностью охватывают все области системы образования и закрепляются в обществе, приобретая коллективный характер при сохранении и обогащении лучших традиций обучения и воспитания личности. о произведениях, служащих удовлетворению потребности.

Ключевые слова: метод «Продолжить», дактилогия, интерактивные методы и дидактические игры,

Kirish

Maqol ustida ishlashda bolalarni maqolni o‘qishgagina emas, balki uni yoddan aytib berishga o‘rgatish ham muhimdir. Maqollar yordamida rivojlantirish og‘zaki nutqni o‘stiradi, bolalar nutqini yangi so‘z va iboralar bilan boyitadi, ona tiliga muhabbatni tarbiyalaydi. Nutq ikki ko‘rinishga ega – og‘zaki va yozma nutq. Bular o‘zaro uzviy bog‘langan bo‘lsa ham, har birining o‘ziga xos xususiyati bor. Og‘zaki nutqda tovushlar, so‘zlar nutq orqali talaffuz qilinsa, eshitish a‘zolari orqali qabul qilinadi. Shuning uchun o‘quvchilarning og‘zaki nutqini o‘stirishida, avvalo, ularning nutqidagi kamchiliklar sabablarini aniqlash, uni bartaraf etish yo‘llarini izlab topishimiz kerak. Og‘zaki nutqqa o‘rgatishning ilk davrida daktiologiya (qo‘l alifbosi)dan foydalaniladi. Bu narsa bolalarning tovushlarni talaffuz qilib, o‘zlashtirib borganlari sari faqat yordamchi vosita bo‘lib xizmat qiladi. Yuqori saviyada yozilgan badiiy asarlar bolalarning nutq normalarini (me‘yorlarini) muvaffaqiyatli o‘zlashtirishlariga hamda tilning emotsional tomonlarini his etish qobiliyati rivojlanishiga, og‘zaki nutqning intonatsion ifodaliligi shakllanishiga ta‘sir etadi. So‘zlashish – suhbat metodidan bolalar lug‘atini faollashtirishda foydalanish maqsadga muvofiqdir, shuningdek, bunda maqollardan foydalanish e‘tiborga molikdir.[4,76] Bu metod orqali bola lug‘atidagi so‘zlardan o‘rinli foydalanishga, gaplarni to‘g‘ri tuzishga o‘rganib boradi. Bunda o‘qituvchi kichik guruhda tabiiy obyektlar va ularning modellari (o‘yinchoqlar, suratlar)ga tayanish usullaridan, katta guruhlarda esa so‘zli didaktik o‘yinlardan foydalanadi. Og‘zaki nutqda so‘zlar maqollar orqali talaffuz qilinganda tovushlar eshitish organlari orqali qabul qilinadi. Shuning uchun o‘quvchilarning og‘zaki nutqini rivojlantirishda, avvalo, ularning nutqidagi kamchiliklarning sabablarini aniqlashimiz va uni bartaraf etish yo‘llarini izlashimiz kerak. Chiroyli gapirishni, savodli bo‘lishni, to‘g‘ri yozishni, o‘z fikrini ravon va aniq ifodalashni bilmagan o‘quvchi bilimni muvaffaqiyatli o‘zlashtira olmaydi. Har bir insonning nutqi go‘zal, mukammal, talaffuzi aniq va ravon bo‘lsa, tafakkur doirasi keng, idroki chuqur bo‘ladi.

Inson tajribasining tarixan shakllangan mazmuni so‘zli shaklda umumlashtirilgan, uni bayon etish va o‘zlashtirish esa ushbu jarayonda nutqning ham ishtirok etishini nazarda tutadi. Nutq bolaga inson madaniyatining barcha yutuqlariga yo‘l ochadi. Umuman, shaxsning va barcha asosiy psixik jarayonlar (qabul qilish, fikrlash va boshq.)ning shakllanishi ham bolada nutqning rivojlanishi bilan bog‘liqdir. Bolaning psixik jihatdan shakllanishida nutqning alohida o‘rin tutishi uning turli bosqichlarda rivojlanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar va omillarni bilishni juda muhim qilib qo‘yadi. Nutqning rivojlanishi bilan harakatlanuvchi kuchlar haqidagi masala shiddat bilan sakrash tarzida ro‘y berishi tufayli ham, muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda maqollardan foydalanish ham umummadaniy qadriyatlarni, ham nutqni nutqni rivojlantirishda samarali bo‘ladi.

Adabiyotlar tahlili

Bu borada hozirgi kunda metodikamiz rivoji uchun Q.Husanboya[1,56], R.Niyozmetova[2,132], S.Qambarova[3,45] kabi metodist olimlar ish olib bormoqdalar. Lekin hali hanuzgacha aynan xalq og‘zaki ijodi namunalarini o‘qitish bo‘yicha zamonaviy pedagogik texnologiyalarini maktab darsliklarida aks ettira olmayabmiz.

Ta‘lim tizimini modernizatsiya qilish shaxsni o‘qitish va tarbiyalashga oid eng yaxshi an‘analarni saqlab qolgan va boyitgan holda majmuaviy xarakter kasb etib, ta‘lim tizimining barcha sohalarini to‘la qamrab oladi va jamiyatda qaror topgan malakali mutaxassislarni tayyorlash borasidagi ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunining 55-moddasida, davlat jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalarning (shaxslarning) davlat ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalarida, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional ta‘lim muassasalarida inklyuziv shaklda bepul umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va maktabdan tashqari ta‘lim olishini ta‘minlaydi. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo‘lgan bolalarni o‘qitish hamda tarbiyalash uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalarini tashkil etiladi.[5,87] Ta‘lim oluvchilarni ushbu ta‘lim muassasalariga yuborish va ulardan chetlatish ota-onasining yoki boshqa qonuniy vakillarining roziligi bilan tibbiy-psixologik-pedagogik komissiyaning xulosasiga binoan amalga oshiriladi. Davlat ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalarida ta‘lim oluvchilar davlat ta‘minotida bo‘ladi. Ijtimoiy reabilitatsiyaga muhtoj bo‘lgan bolalarni (shaxslarni) o‘qitish va tarbiyalash uchun ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalarini tashkil etilishini e‘tirof qilinishi ham muhim ahamiyatga molikdir.

Tadqiqot metodologiyasi

“Davom ettiring” metodi. Ushbu metodda o‘quvchilarga maqollarning faqatgina bir jumlasini aytiladi, qolgan qismini o‘quvchilar aytadi.

Oltovlon ola bo‘lsa, Og‘zidagini oldirar. ...

El qo‘risang, o‘zarsan ...

Olqish olgan omondir, ...

Do‘sting ming bo‘lsa ham oz, ...

Bu metod orqali sinfdagi barcha o‘quvchilarni xalq maqollarini yod olishlariga va so‘z boyligini oshirishiga erishamiz.

Ma‘lumki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqlaridagi nuqsonlarni bartaraf etish o‘quvchilar va logopedlar zimmasiga yuklanadi. Talaffuzdagi kamchiliklarni aniqlashda bolaning nutqini tekshirib ko‘rish, nutq buzulish sabablarini o‘rganish

lozim. Buning uchun har bir bola nutqini tekshirish varaqasi to‘ldirilib, qaysi tovushlarni to‘g‘ri yoki noto‘g‘ri talaffuz qilayotgani belgilab boriladi. Nutq o‘stirish ongli o‘qishni, so‘zlash va yozishga o‘rgatishni, til haqida o‘quvchilarning yoshi va tushunchasiga mos bo‘lgan bilim berishni, ularning lug‘at boyligini oshirishni, boshqalarning nutqiga e‘tibor va qiziqishni o‘stirish, kitob o‘qishga muhabbat uyg‘otishni ko‘zda tutadi. Ba‘zi bolalar tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilibgina qolmay, ularni bir-biridan farqlay ham olmaydilar. Nutqdagi bunday kamchiliklar darslarni o‘zlashtirishda bolalar uchun sezilarli qiyinchiliklarni tug‘diradi. Bunday hollarda logoped mashg‘ulotlar yordamiga muhtoj bo‘ladilar. Ijodiy qayta hikoyalashda hikoya kontekstini yoki shaklini o‘zgartirish, o‘qilayotgan hikoya yoki hikoyani yangi epizodlar bilan to‘ldirish orqali aytiladi. Sahnalashtirish yoki sahnalashtirishda o‘quvchilar o‘qilgan hikoyani sahnalashtirilgan hikoyaga aylantiradilar. Ular hikoyaning ssenariysi, kostyumi, imo-ishoralari haqida o‘ylashadi, ishtirokchilar monologni dialogik nutqqa aylantiradi (bu eng ko‘p til o‘rgatish nuqtayi nazaridan muhim ish). O‘qilishi kerak bo‘lgan hikoyaga rasm chizishda o‘quvchi o‘qilgan hikoyaga rasm tanlaydi, o‘qilgan yoki chizilgan asar mazmuniga ko‘ra rassomlar tomonidan chizilgan rasmlarning o‘zini tasvirlaydi. Agar talaba rasmni yaxshi chiza olmasa, u og‘zaki o‘zi chizmoqchi bo‘lgan rasmni tasvirlaydi, ya‘ni so‘zlar bilan rasm chizadi. Chiroyli so‘zlashni, savodli, to‘g‘ri yozishni, o‘z fikrini ravon va aniq bayon etishni bilmagan yoki etolmagan o‘quvchi bilimlarni muvaffaqiyat bilan o‘zlashtira olmaydi. Har bir insonning nutqi chiroyli, mukammal, talaffuzi aniq, ravon bo‘lsa, fikrlash doirasi keng, idrok qilishi ham teran bo‘ladi. Nutq orqali odamzot o‘zining ichki hissiyotlarini ham bayon qiladi, nutq esa barcha insonlarda ham bir xilda to‘la rivojlangan yoki shakllangan bo‘lavermaydi.

Tahlil va natijalar

Bolalarda nutq rivojlanishini rag‘batlantiruvchi yoki unga to‘sqinlik qiluvchi kuchlarni aniqlash ushbu jarayonga aniq maqsadni ko‘zlagan holda pedagogik ta’sir ko‘rsatishni tashkil etish kalitidir. Grammatik jihatdan to‘g‘ri nutqni shakllantirish bo‘yicha mashg‘ulotlar ko‘rgazmali materiallar yoki ko‘rgazmasiz o‘tkaziladigan ta’limiy o‘yin xarakteriga ega. O‘quvchi nutqidagi xatolarni do‘stona, xushmuomalalik bilan tuzatish kerak. Hech vaqt bola nutqidagi xatoni takrorlash yaramaydi, yaxshisi grammatik shakli to‘g‘ri bo‘lgan so‘zlarni, ta’limiy o‘yinlarni takrorlash joizdir, o‘qituvchi dars davomida yoki turli xil o‘yinlar davomida bola nutqini kuzatib borishi va grammatik xatolarni tuzatishi shart. O‘qituvchi darsda nutqi yaxshi rivojlanmagan o‘quvchilarga alohida e‘tibor qaratishi kerak. Ayniqsa, indamas, muloqot qilishni istamaydigan, o‘zini tutib tura olmaydigan o‘quvchilarga alohida yondashishi kerak. Mashg‘ulot vaqtida qo‘l keladigan interfaol usullar va didaktik o‘yinlarning ahamiyati katta bo‘lib, ulardan to‘g‘ri foydalanish va muvaffaqiyatli tashkil etish o‘quvchilarning

ongli faoliyatining faollashuvi, bilimlarni puxta egallash vositasi sifatida muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa

Tadqiqot davomida maktabgacha yosh davridagi nutqida nuqsoni bor bolalarning nutqiy kamchiliklarini o‘rganish va ularni psixokorreksiya qilish maqsadida mavzuga oid ilmiy, pedagogik psixologik va metodik adabiyotlarni o‘rganildi va tahlil qilindi. Axriv metodidan bolalarni tibbiy va pedagogik hujjatlarini o‘rganishda foydalanildi. Psixolog va tarbiyachi ota onalar bilan suhbat o‘tkazishda suhbat metodi qo‘llandi. Tadqiqotimiz so‘ngida nutqiy kamchilikka ega bo‘lgan maktabgacha yosh davridagi bolalarni o‘z vaqtida nutqiy nuqsoni aniqlab, ular o‘z vaqtida psixokorreksion ta’sir tizimiga jalb etilsa, bolalardagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etishda kompleks ta’sir tizimini o‘z vaqtida va izchil tashkil etilsa, bolalardagi psixik bilish jarayonlarini rivojlantirishga doimiy tarzda e’tibor berilsa, ulardagi nutqiy nuqsonlarni rolli o‘yinlar va qo‘l matorikasini rivojlantiruvchi va artikulyatsiyan apparatni rivojlantiruvchi korreksion mashqlar orqali bartaraf etish mumkinligi degan xulosaga kelindi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Ma’qulova B. va boshqalar. Boshlang‘ich sinfdan tashqari o‘qish mashg‘ulotlari. T., “O‘qituvchi”, 1996.
2. Mirzaev I. Dars tahlili. T., “O‘qituvchi”, 1985.
3. Oripov K., Obidova M. Ifodali o‘qish. T., “O‘qituvchi”, 1982.
4. To‘rt yillik boshlang‘ich sinflar dasturi. T., “O‘qituvchi”, 1999.
5. Umarova M, Xudoyberganov M. Bayonlar to‘plami. T."O‘qituvchi",1992-yil.
6. Qosimova K. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. T., O‘qituvchi, 1985- yil.